

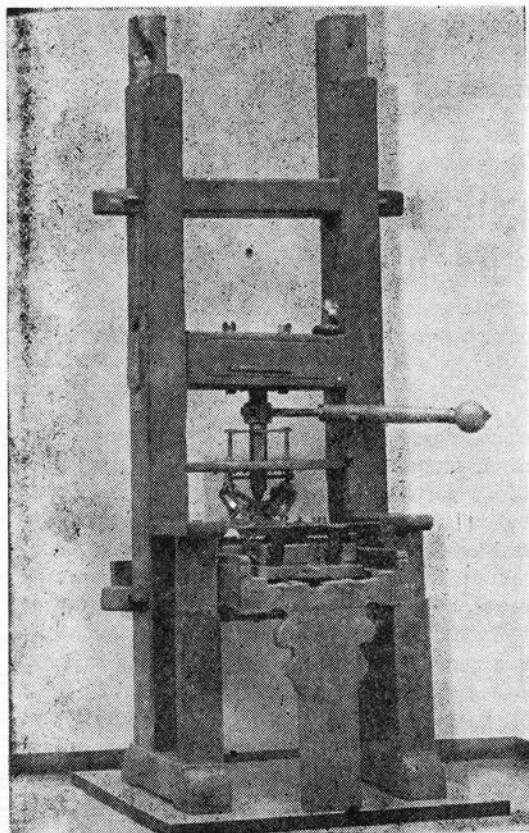
Kájoni János és a csíksomlyói nyomda művelődéstörténeti jelentősége

Kájoni János életműve nem ismeretlen a hazai szakirodalomban. Seprődi János e század elején megjelent nagyszabású tanulmányának, valamint az ezt követő évtizedekben a Kájoni zenetörténeti munkásságával kapcsolatos kutatásoknak köszönhető, hogy ma a sokoldalú csíksomlyói orgonaművész, dallamgyűjtő, nyomdász és könyvkiadó tevékenysége művelődésünk történetében számottevő helyet foglal el. Kettős indítéka van annak, hogy újra felhívjuk a figyelmet Kájoni János művelődéstörténeti jelentőségére: a hazai szakirodalomban az utóbbi évek tudományos kutatása során elért eredmények és felmerült új szempontok, valamint a Kájoni János és nyomdája után fennmaradt, megőrzött tárgyi emlékek, amelyeknek tanulmányozása el nem hanyagolható feladata történettudományunknak, muzeológiánknek. Az erdélyi írásos műveltség és a zenetörténet nem nélkülözheti a székelyföldi nyomdászat e kiemelkedő egyénisége életművének marxista felmérését.

Kájoni sokoldalú tehetsége nagyfokú tudatossággal párosul. Feltehető, hogy jól ismerte kora és különösen Erdély művelődési állapotát. 1648—1649-ben, amikor a Bánffyhunяд melletti jegenyei román jobbágyszülők orgonajátékosként már ismert fia leteszi az egyházi fogadalmat a csíksomlyói kolostorban, az előző évszázad nagyhírű városi nyomdáinak tevékenysége már pangásnak indult. Heltai utódainak kolozsvári műhelye alig néhány évvel később, 1660-ban be is szünteti tevékenységét. A szebeni és brassói nyomda működéséről már a századforduló óta nincs adat. A művelődés irányításában egyre inkább az ellenreformáció a hangadó, ennek pedig hathatós eszköze az egyházi könyvnyomtatás. Egyházi nyomdákban is kiadnak viszont világi vagy kevésbé dogmatikus katolikus műveket, s a nagy egyéniségek működését vajmi nehezen lehet az ellenreformációs korlátok közé szorítani. Ilyen egyéniség volt a XVII. században Kájoni János is.

Kora fiatalságától kezdve élénk zenei és irodalmi tevékenységet fejt ki. Már 1650-ben megkezdi a ferences rend történetének megírását. E több mint három évtizedet (1650—1684) felölelő, kéziratban maradt munka elsőrendű forrásmű a század vallásügyi, politikai, művelődési viszonyainak tanulmányozásához. 1661-ben csíksomlyói rendi tanácsos; ez év elején a tatárok betörése a kolostornak is súlyos károkat okoz. Kájoninak tevékeny szerepe van ezután az épület tatarozásában; hozzáértő orgonakészítőként újjáépíti a rendház orgonáját. Több ízben házfőnök Csíksomlyón, Mikházán és Gyergyószárhegyen. Mindhárom helyen élénk gyakorlati tevékenységet fejt ki, elpusztult épületeket hoz rendbe, orgonákat épít, és a rendházak vagyoni ügyeivel foglalkozik. Eközben szakadatlanul dolgozik tudományos művein. Elsősorban zenegyűjtői, valamint nyomdászati tevékenysége biztosít számára méltó helyet az erdélyi művelődés úttörőinek sorában.

Tudatosan munkálkodott kora zenei kincseinek egybegyűjtésén. Már 1676-ban, tehát abban az évben, amikor a csíksomlyói nyomda megkezdte működését, megje-

Kájoni nyomdaprése

lenik *Cantionale Catholicum* című nagyszabású énekgyűjteménye. A mű 1676. évi, első kiadása 537 magyar és 205 latin éneket tartalmaz, évtizedek gyűjtőmunkáját összegezi. Kájoni János zenegyűjtő munkássága azonban nem áll meg az egyházi dallamoknál. Hatalmas munkáját, több más műve mellett, a Kájoni-kódex bizonyítja leginkább. E kéziratos munkában rejlik korszakalkotó zenetörténeti jelentősége. A Kájoni-kódex korának általános zenei műveltségéről ad körképet. Zenei anyaga a lehető legváltozatosabb: misék, miseénekek mellett világi dallamok — tánczene, népzene — is szerepelnek e gyűjteményben. A kódex szemelvényeket közöl a késő-reneszánsz és korai barokk művészet nagy alkotói: Grandi, Banchieri, Schütz, Prätorius, Hasler, Frank és mások műveiből, s helyet kap benne az európai tánczene számos formája, terméke. De a kódex magában foglalja a dunai népek kimeríthetetlen dallamkincse, a magyar, román népzene számos alkotását is. Híven tükrözi a XVI—XVII. század zenei műveltségét; ma is jelentős zenetörténeti forrásmű.

E nagyfontosságú munka még mindig nem meríti ki Kájoni János művelődéstörténeti szerepét. A Pápai Párizok, Szenczi Molnárok, Apáczai Cserik korában társa a természet és szellem rejtélyeit fürkésző nagy egyéniségeknek. Húsznál több nyomtatásban megjelent vagy kéziratos munkája között szerepel *Magyar herbarium*, *Calendarium* is. Felismerte a betű, az írás-olvasás jelentőségét, erre vall *Régi mód szerént való Székely ABC* című, 1673-ból keltezett kézirata, s ezt jelzi mindenekelőtt az 1676-ban felavatott csíksomlyói nyomda, amely nemcsak létrehozásában, de

könyvsajtójával is Kájoni műveltségteremtő akaratának és sokoldalú elméleti-gyakorlati szellemének közvetlen terméke. A hasonló intézményeket teljességgel nélkülöző Székelyföldön ő teremti meg — ha mégoly szűk keretek között is — a műveltség terjesztésének akkor legfontosabb alapját. A kor zenéjének alapos és széles látókörű gyűjtője, a polihisztor szerzetes nem tagadja meg orgonakészítő nevét, sem ezermester voltát: megtervezi és megépíti a csíksomlyói nyomda kézisajtóját.

A kolozsvári Erdélyi Történelmi Múzeum birtokában levő, két méternél magasabb, másfél méter hosszú és méternyi széles, vastos faalkotmány jellegzetes képviselője a könyvnyomtatás majdnem két évszázados „őskorának“. Erős talpon nyugvó, nagyméretű szilárd faváz tartja az úgynevezett „formát“, a nyomdaprés központi részét. Vízszintes hajtókkal felle mozgatták a felülről merőlegesen beépített spirális faorsót, amely az alatta levő fatégelybe illeszkedett be, és a szerkezet ütemesen végezte az alatta elhelyezett szedés nyomását. Ezt a központi részt kézzel hajtották. Legalább két ember munkájára volt szükség: e formán fekvő betördelt oldalakra a „labdamester“ kente a nyomdafestéket, a „sajtómester“ pedig ráillesztette a papírt a formára, és a tulajdonképpeni, kézi meghajtású nyomást végezte. E művelet persze lassan ment, s így érthető, hogy az akkori nyomdatermékek aránylag alacsony példányszámban jelentek meg. A fémrészes nyomdagép későbbi termék. Csupán a XVII. század harmadik évtizedében született meg ez az újítás a polgárosodás útján élenjáró Hollandiában; természetes, hogy ekkor még nem juthatott el Erdélybe. A csíksomlyói Kájoni-sajtó mérete, alakja, alkatrészei arra vallanak, hogy készítőjük e tekintetben is megtanult mindent, amit korának technikájától elsajátíthatott. S hogy e műve is tartós értékű volt, bizonyítja, hogy két évszázadnál tovább működött. A XVIII. század vége felé egyes alkatrészeit kicserélték, felújították. (Ekkor került a présre fémtégely és fémsorsó a korábbi faalkatrészek helyett.)

A csíksomlyói könyvnyomdának 1848—1849-ben tevékeny szerepe volt a forradalom eseményeiben. Először a felkelő székelyek birtokába került. Az itt nyomtatott *Hadilap* című forradalmi kiadványból legalább kilenc szám jelent meg. 1849-ben a császári biztosok foglalták le a nyomdát, és forradalom ellenes kiadványokat jelentettek meg.

A csíksomlyói nyomda prése századunk elején került nyugállományba. Harmadfélszázados működését könyvek százai fémjelzik. Fénykora mégis alkotójának, Kájoni Jánosnak idejére esik. Munkássága nyomán nem csupán hittudományi művek láttak nyomdafestéket, hanem nyelvészeti, bölcsészeti, zenei jellegű művek, sőt tankönyvek is. Csíksomlyón készült tankönyvekkel látták el a somlyói, a szárhegyi, mikházi, esztelneki iskolák szükségleteit. A marosvásárhelyi Teleki—Bolyai könyvtár húsznál több csíksomlyói kiadványa is a Kájoni kezdeményezte könyvkiadó-tevékenység széles skáláját szemlélteti. Erkölcsstani és hittudományi könyvek mellett Alvari *Latin nyelvtana* (1795) és *Általános nyelvtana* (több kiadásban), énekeskönyvek kiadásai sorakoznak itt. A csíkszeredai múzeum állományában maradt meg a nyomda matrica- és betűanyagának jó része, valamint oldallevonatok is. E jelentős könyvnyomtató, és természetesen a velejáró kiadói tevékenység ismételtelen a széles látókörű, korszerűen gondolkodó egyéniséget vetíti elénk, azt a Kájoni Jánost, aki egyházi pályafutása ellenére sem szakadt el a néptől, s aki nemcsak zenegyűjtő gyakorlatában foglalkozott protestáns dallamokkal is, hanem a protestáns prédikátor, a bebörtönözött Czeglédi István kiszabadításáért is mindent megtett 1671-ben. Széles körű tudományos érdeklődés, valamint gyakorlati tevékenysége, toleráns gondolkodása méltó helyet biztosít számára a hazai művelődés képviselői sorában.